

Pošteno svjedočenje o revoluciji

(Đoko Jovanić, *Ratna sjećanja*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, ROID »Stvarnost«, Zagreb, 1988)

General-pukovnik u penziji STEVO ILIĆ

Prošle godine je izašla iz štampe knjiga *Ratna sjećanja*, koju je napisao poznati revolucionar i proslavljeni ratni komandant Đoko Jovanić. Dobro je što smo, posljednjih godina, »preplavljeni« edicijama u kojima autori iznose svoja sjećanja, viđenja i ocjene događaja iz NOR-a, jer će se na taj način otrgnuti od zaborava mnoga zbivanja koja bi trebalo dugo da pamtimo, ne samo mi, već i buduće generacije. Ratne memoare cijenimo onoliko koliko su autorova kazivanja uvjerljiva i na činjenicama zasnovana. Uvjerljivost zavisi od stila i načina kazivanja, a istinitost od autorovog poštenja i umijeća da svjedoči o zbivanjima bez svjesne (ili slučajne) želje da događaje »kroji« po mjeri svog sadašnjeg shvatanja nekog istorijskog čina. Đoko Jovanić je zadovoljio oba kriterija. Otuda uvjerenje kritičara da će Jovanićeva *Ratna sjećanja* ostaviti uočljiv trag i zauzeti značajno mjesto u našoj istoriografiji, i pored toga što je knjiga pisana sa skromnim namjerama da osvijetli vrijeme, ljude i događaje, onako kako ih je autor doživljavao.

Dakle, Đoko Jovanić nema pretenziju da naučno istražuje pokret i revoluciju, a još manje da daje ocjene o njima. On, pošteno i iskreno otvara »dušu« pred čitaocem, štedeći uvijek više druge nego sebe. Ko ga ne poznaje otkriće u knjizi koliko je human, pošten, nenamjetljiv i skroman. Poneko se može i upitati da li je to spojivo sa revolucionarnim žarom, junaštvom i legendarnom slavom Đoke Jovanića. Pozitivan odgovor na to pitanje će dati, ne samo oni koji ga poznaju već i svi koji pažljivo budu čitali ovu knjigu.

Svjedoci ili istraživači zbivanja o kojima Jovanić piše, kada budu čitali ovu knjigu lako se mogu uvjeriti (kao i autor ovog kritičkog osvrtu) da povjesna zbivanja nije opisivao sa sadašnjeg saznanja i da je sačuvao autentičnost mišljenja iz vremena o kojem piše. To su mu, pored ostalog, omogućili i izvori na kojima je zasnovao svoja sjećanja, a to su njegovi ratni zapisi: »Ratni dnevnik« i »Vojne bilješke«.

Pored autorovog predgovora i pogovora stručnog redaktora Jove Popovića, knjiga ima osam poglavlja: Od ustaničkog Srba do Glavnog štaba Hrvatske; Pripreme ustanaka; Ustanak je počeo; U Drugom bataljonu »Sloboda«; Leteći partizanski odred; Bataljon »Marko Orešković Krntija«; Treći lički partizanski odred; U Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. Djelo ima oko 300 stranica, pisanih – kako autor kaže u predgovoru – »s mišlju na moje mrtve drugove, nejak da im se dovoljno odužim, ali s nadom da će im se budućnost odužiti«. U knjizi je i oko 60 fotografija, uglavnom Jovanićevih ratnih drugova, a samo nekoliko su snimci njegove porodice iz prijeratnog perioda.

*

Đoko Jovanić je rođen u Lici, a odrastao u Žedniku kraj Subotice, gdje je i stasao u komunistu, revolucionara. Iako mlad, rat dočekuje kao iskusan partijski radnik, koga iz Žednika 1941. godine mađarski fašisti progone, zajedno sa ostalim kolonistima. Poslije mnogo peripetija, Đoko se sa cijelom porodicom vraća u rodnu Donju Suvaju kraj Srba, gdje je drukčije nego u Žedniku.

Lička je zemlja kamenita i posna, pa hrane nikad nije bilo dovoljno, zbog čega su mladići odlazili u pečalbu po cijelom svijetu. Krajem prošlog i početkom ovog vijeka gotovo da nije bilo ličke kuće iz koje po nekoliko mladih ljudi nije otišao u »bijeli svijet trbuhom za kruhom«. Među mnogima bio je i Milan Jovanić, Đokin otac, koji je u Americi u dvadesetoj godini života ostao bez obje noge do koljena. To je tragedija, a kada se desi u doba rascvjetane mladosti, onda je ravna katastrofi. Snažna ličnost, kakav je bio Milan, sve je to prebolio i zalječivši rane uspio da u Žedniku zasnuje porodicu. Hrabar i ponosan, krčeći neustarašivo put kroz život, nije gubio prisebnost ni u naj-

težim trenucima. Potresan je Đokin opis oca na rastanku od kuće koju je Milan Jovanić izgradio u Žedniku.

»Gledam oca, koji se oslanja desnom rukom na štap, a lijevom miluje vrata. Potpuno je odsutan, kao da miluje, nježno i polako, neko od svoje djece. Možda svoju jedinicu Dragu. Nju je mnogo volio, a ona je u istoj ovoj kući umrla od tuberkuloze prije četiri godine. Imala je tek sedamnaest godina. Očevi crni brci, njegov ponos, uvijek uredni i uvi-lašeni, sada su opušteni. U očima mu velika tuga, skrhalaga neizvjesnost. To sam kod njega samo jedanput-dvaput u životu uočio, kad bi nas zadesile najveće nesreće – smrt najdražih ili neke društvene tragedije« (str. 7–8).

Hiljade Ličana, poput Milana Jovanića, progonjeni od fašista, vratili su se 1941. godine u rodni kraj koji su voljeli i pomagali. Zato je kršna i ekonomski nerazvijena Lika njih primila kao svoje i najmilije. Njeni iskonski poštenci i patrijahalno odgojeni žitelji dijelili su sa došljacima sve što su imali – do posljednjeg zalogaja. U Lici je vjekovima njegovana slobodarska tradicija, kult poštenja, pravde i humanosti. Sloboda je na tom prostoru na najvišem nivou ljestvice društvenih vrijednosti. U selima Like su se sve do drugog svjetskog rata prepričavale junačke narodne pjesme o borbama sa Turcima, o hajdučkim harambašama i uskoci-ma. Uostalom, na tromeđi Bosne, Dalmacije i Like (južnog dijela općine Srb) buknuo je 1875. bosansko-hercegovački ustanak, što u tim krajevima nije bilo zaboravljeno.

Kada je Đoko Jovanić iz Vojvodine došao u Liku, u njoj je vladao ustaški teror širokih razmjera. Najprije pojedinačna hapšenja komunista, viđenih Srba, Židova i Cigana pretvorila su se u mjestimično masovna hapšenja i likvidacije. Takva će sudbina, uskoro zadesiti i selo Donju Su-vaju, rodno mjesto Đoke Jovanića, u kojoj je ubijeno oko 250 žena, staraca i djece, a selo do temelja spaljeno. Narod toga kraja postaje još više preplašen i unezvijeren. Iako seljak teško napušta kuću i ognjište, suočen sa ustaškim no-žem i to bi učinio, ali nema kud. Mnogi viđeniji i bogatiji ljudi sklanjali su se u Dalmaciju u italijansku okupacionu zonu. Slično su postupili i neki komunisti iz Like i otišli u Srbiju ili Dalmaciju, a većina onih koji su ostali u Lici prešla je u duboku ilegalnost. Tako je bilo sa komunistima malobrojne partijske organizacije u srezovima Donji Lapac i Gračac. Okružni komitet za Liku je, takođe – zbog duboke ilegalnosti – izgubio skoro svaki kontakt sa sreskim i

opštinskim partijskim organizacijama. Ako se ima u vidu da je CK KP Hrvatske u to vrijeme bio opterećen unutrašnjim problemima (oportunizam, nesnalaženje, slučaj Kopinič itd.) onda nije čudno što su direktive za ustanak kasnile, te je u mnogim mjestima pokret masa bio više spontan, nego organizovan i planiran.

U takvim opštim uslovima Đoko Jovanić, krajem maja 1941. godine, počinje u Srbu i okolini da okuplja oko sebe sve što je progresivno i za borbu spremno. U početku, grupa je malobrojna i nju čini nekolicina komunista koji su došli iz Beograda, odnosno skojevci i napredni omladinci iz Žednika. Prije ustanka organizuju partijsku ćeliju od svega tri člana i simpatizersku grupu; štampaju i rasturaju dnevne vijesti. Početkom jula organizuju Revolucionarni odbor, a neposredno pred ustanak, povežavši se sa drvarskim komunistima, po selima i zbijegovima jugoistočne Like obrazuju deset gerilskih odreda. Njihov primjer je veoma poučan, jer pokazuje kako se može, čak i u najnepovoljnijim uslovima raditi i narod organizovati za najveća pregnuća i podvige u borbi za slobodu.

Bez partijskih veza i direktiva, oslanjajući se jedino na vlastito iskustvo i petnaestoaprilski letak CK KP Jugoslavije, kojim se komunisti pozivaju da zbiju redove i da se što tješnje povežu sa narodom i pripreme za buduće velike događaje, Đoko Jovanić i njegovi drugovi su sve svoje snage usredsredili na rad sa narodom i njegovu pripremu za oružanu borbu. U selima gdje su već postojale samonikle vojne organizacije, nastojali su da ih vežu za sebe i time idejno i politički usmjere. Otprilike u isto vrijeme srbski revolucionari uspostavljaju partijsku vezu, preko Drvara, sa Komitetom za Bosansku krajinu. To će za njih do ustanka i nekoliko nedjelja kasnije biti glavna partijska veza. Stoga nije slučajno što su prve ustaničke puške u Bosni, odnosno u Hrvatskoj pukle upravo u Drvaru i Srbu.

Za razliku od nekih istoričara i savremenika tih događaja, Đoko Jovanić kazuje da je ustanak u Srbu, koji se i zvanično uzima kao početak ustanka u Hrvatskoj, nastao susretnim djelovanjem samoniklog narodnog otpora ustaškom teroru i genocidu u srezovima Gračac i Donji Lapac i organizovanog djelovanja srbske partijske organizacije. Metaforično, to bi se moglo uporediti sa dinamitom za čiju eksploziju je potreban upaljač. Ako nedostaje upaljač do eksplozije neće doći, i obrnuto. Tako je bilo u Lici pred us-

tanak 1941. godine. Zbog ustaškog terora narod je bio prisiljen da se oružjem zaštiti. Ali nije moglo biti uspješne zaštite bez organizacije. Za ilustraciju može, pored ostalog, da posluži i slučaj koji se desio 28. juna uveče u selima Lisina i Donja Suvaja u kojima su se seljaci digli na oružje i uz pucnjavu pošli u Srb da oslobode uhapšene mještane. Od toga ih je jedva odvratio Đoko Jovanić, navodeći da još nema direktive za opšti ustanak.

Dakle, na osnovu kazivanja Đoke Jovanića može se reći da je u južnoj Lici u julu 1941. godine došlo do srećne sinteze između spontanog napora stanovništva da se zaštiti od terora i genocida, s jedne, i usmjeravajućeg rada KPJ i komunista u Srbu na dizanju ustanka i oružane borbe, s druge strane. Većina autora, koji su ocjenjivali događaje vezane za ustanak u Lici, prenaplašavala je pripreme i organizovanost ustanka. Stoga, mislim, da Đoko Jovanić svojim svjedočenjem daje realnu sliku i ocjenu tih i drugih događaja o kojima piše, što ističem kao jednu od značajnih karakteristika njegove knjige.

Borbena dejstva ustaničkih snaga karakterišu, prije svega, aktivna dejstva kao što su: zasjede, prepadi, napadi na žandarmerijske stanice i manje ustaško-domobranske garnizone itd. Upravo, takva borbena dejstva su osnovno obilježje partizanske taktike. Zasjede na Srbskom klancu, Pištalskoj dragi, kod Vrtoča, Čovke i Lipe, na Šijanovom i Radanovom klancu, akcija u Smiljanu, Metku, potom napad i oslobođenje Donjeg Lapca početne su akcije, a izvedene su sa mnogo umješnosti i dosjetljivosti i po načelima partizanske taktike. Iz opisa tih akcija čitalac će saznati kako Đoko Jovanić i mlade starješine organizuju napad, a potom kako učestvuju u borbi na odlučujućem i najopasnijem mjestu i komanduju svojim jedinicama. Uočiće kako se starješine brinu o ishrani boraca, bezbjednosti njihovih porodica, ishrani naroda itd. Shvatiće da su samodisciplina i velika borbena disciplina potpuno zamjenili vojni šablonizam i formalnu disciplinu. Spoznaće kako se odnos boraca i starješina podiže na najviši nivo drugarstva i međusobnog povjerenja. Starješina je prvi među jednakima u borbi i van nje. Ali, shvatiće i to da se starješina sluša bez pogovora i svako naređenje u potpunosti izvršava, bez obzira na napor i opasnosti.

Čitalac će iz Jovanićevih iskrenih kazivanja saznati da je i kod junaka bilo u borbi trenutaka zbunjenosti ili osjeća-

nja straha. Jovanić pominje kako je u dvije prilike zakočeno puškom nišanio u ustaše, a ona nikako da ga »posluš« i opali u cilj. Neizvjesnost događaja i borbeni zanos svakako utiču na svijest čovjeka i njegovo ponašanje u borbi, zbog čega ne može uvijek biti pribran i potpuno hladnokrvan. Međutim, zahvaljujući jakoj volji i motivu za borbu i borbenim iskustvom, stanja straha i zbunjenosti relativno brzo se prevazilaze. Jovanić na veoma narativan način opisuje svoju reakciju na prve kuršume koji su letjeli iznad njegove glave i kaže: »Taman počinjemo da se penjemo prijekim putem uz klanac, kad gore zapraštaše puške. Najprije njih više, zatim pojedinačno, u razmacima. Fijuču meci iznad nas. Prva reakcija bila je sakriti se negdje u gustiš dok se ne razbistri situacija. Tada mi pogled pade na Pećana, koji se pogureno šulja iza mene. On je prebljedio, u grču je. Zvjera na sve strane, gdje da umakne i spasi živu glavu. U meni se probudio osjećaj starijeg i odgovornijeg. Savladam strah i kaže mu 'to puca nasumice i daleko iznad nas'« (str. 68).

Autor reče »savladam strah«. To je pravi izraz, jer gotovo da nema čovjeka koji ne osjeća strah. Ako takvih ljudi ima, onda su izuzetno rijetki, a autor ovog kritičkog osvrtu može sa sigurnošću reći da ih nije sreo za četiri godine rata. Strah je, uostalom, prirodna emocionalna reakcija čovjeka na opasnosti. Čovjek snažne volje i motivisan za borbu, svjestan mogućnosti borbe uopšte i posebno u konkretnoj situaciji, relativno brzo savlada osjećaj straha. Svakako da je u tome značajno i borbeno iskustvo. Tako, na primjer,iskusni borci su često izjavljivali da mogu poginuti samo u dva slučaja – od prvog metka i na jurišu. Drukčije nikako, jer znaju i mogu da se suprotstave neprijatelju. Tome treba dodati i to da je čovjek po prirodi optimista i, iako zna da će u borbi biti mrtvih i ranjenih, ide u akciju s nadom da će preživjeti. Razumije se da svaki hrabar borac pri tome svjesno prihvata i rizik smrti, ali o tome ne razmišlja. Intimno se nada i priželjkuje junački podvig. To su njegove neposredne pokretačke snage koje predstavljaju izvore hrabrosti u borbi. To je ono što strah prevladava i omogućava svakom borcu da postupa »hladne glave«. Istovremeno, to je, možda, i najbolja zaštita od svih vrsta straha u borbi. Neiskusni i na vatru nenaviknuti borci se, najčešće, nigdje ne mogu skrasiti. Nijedan zaklon i položaj im nisu dobri i zato, po pravilu, bespotrebno stradaju.

*

Iz kazivanja Đoke Jovanića se vidi da su ustaničke jedinice bile strogo organizovane na teritorijalnom principu. U početku to su bili gerilski odredi jačine 20–80 ljudi, što je zavisilo od broja pušaka, odnosno dobrovoljaca u pojedinim selima i zaseocima. Kad se ustanak razvio u većini sela ustanici se organizuju u vodove, čete i bataljone.

Na inicijativu Marka Oreškovića, člana CK KP Hrvatske i CK KP Jugoslavije, u septembru 1941. godine trebalo je da se formira zajednička krajiško-lička brigada (»Drvarska brigada«), koju bi sačinjavala tri krajiška i jedan lički bataljon (bataljon »Sloboda« iz D. Lapca). Marko Orešković Krntija je pravilno ocijenio da postoje realni uslovi da se na granici Bosanske krajine i Like, odnosno u srcu ustanka u Bosni i Hrvatskoj, formira partizanska brigada. To je bilo tri mjeseca prije nego što je Tito u Rudom formirao Prvu proletersku brigadu. Međutim, na intervenciju CK KP Hrvatske taj projekat nije realizovan. Autor ne navodi čime se rukovodio CK KP Hrvatske, ali je šteta što se odustalo od formiranja te brigade, jer je postojala operativna potreba za većom taktičkom jedinicom koja će dejstvovati na široko oslobođenom području Bosanske krajine i Like. Uostalom, to su i događaji vrlo brzo potvrdili.

Ustankom u Lici, bila su kao požarom obuhvaćena sva srpska sela i za nekoliko dana bio je slobodan najveći dio teritorije, s tim što su, kako autor kaže, u koreničkom i udbinskom kotaru pripreme bile organizovanije, zahvaljujući radu i uticaju njihovih partijskih organizacija.

Pošto je ustaško-domobranska vojska bila nemoćna pred pobedonosnim valom ustanka, Pavelić je pozvao, krajem avgusta 1941, u pomoć Italijane i u Lici im prepušta vojnu vlast. Italijani su jakim snagama posjeli sva kotarska mjesta, obezbijedili željezničku prugu od Knina do Karlovca i ostale važnije objekte. To je za ustanike bio novi izazov i novo veliko iskušenje. Većina naroda i boraca u Lici u tom trenutku nije bila spremna za borbu sa Italijanima, očekujući da ih oni neće progoniti poput ustaša. Mnogi su smatrali da Italijani imaju modernu i dobro naoružanu vojsku i da ustanici nemaju nikakvih izgleda u borbi protiv njih. Ustanici su se pribojavali i od toga da će Italijani, ako

im se zamjere, ponovo prepustiti vlast ustašama i tako se nastaviti genocid srpskog naroda. Pojedini bivši političari i trgovci, koji su se pod zaštitom Italijana vratili iz Dalmacije u Liku, vidjevši da ustankom rukovode komunisti – svjesno idu na saradnju sa Italijanima. Oni su se nadali da će, vremenom, likvidirati partizanski pokret i uticaj KP Jugoslavije u narodu Like.

U takvoj situaciji Italijani su inicirali razgovore sa ustanicima, koji će se održati 11. avgusta u Otriću. Gojko Polovina, predratni sekretar komiteta Komunističke partije u Gračacu, a tada vodeća ličnost među ustanicima u Lici, šalje Đoku Jovanića, Dušana Mileusnića i majora bivše jugoslovenske vojske Rašetu na razgovore, sa zadatkom da ispituju šta Italijani hoće i da nastoje da pokret i ustanici dobiju što više u vremenu, kako bi se narod mogao politički pripremiti za borbu protiv glavnog neprijatelja – Italijana.

Na sastanku, sa ustaničke strane, bilo je i nekoliko seoskih starješina i trgovaca, od kojih su neki ubrzo postali četnički barjaktari. Na njihovu inicijativu u tzv. otrićki sporazum ušla je i obaveza da se ustanici neće boriti protiv Italijana i da su protivnici Komunističke partije. Predlagači su to perfidno obrazložili potrebom da se Italijani odobrovolje i da se time ne mijenjaju ciljevi borbe koju ustanici vode. Toj lukavoj tezi je nasjeo i mladi, ali u Lici već slavom ovjenčani ustanički komandant Đoko Jovanić. Njegova je pobuda bila da je važno obezbjediti mir izvjesno vrijeme, a kad se izvrše političke pripreme u narodu, onda će se lako obračunati i sa Italijanima. Dakle, svaka strana u razgovoru je imala svoje interese i planove, koji su bili suprotni. Autor »Ratnih sjećanja« o tim događajima kaže: »Otrićki razgovori nisu bili sporazumi ustaničkih vođa s talijanskom oružanom silom, već nastojanje da se dobije u vremenu. Morali smo, prije svega, ojačati i za uspješniju rukovodeću ulogu osposobiti Partiju, a potom za beskompromisnu borbu pripremiti vojsku narodnooslobodilačkog pokreta.

Sklop različitih okolnosti, sukob karaktera i principa, u neku ruku i naša neumješnost da ovladamo situacijom, uticali su na to da se događaji odvijaju onako kako su se i odvijali.

Onda, možda i zbog neiskustva, našim razgovorima u otričkoj kavani i našem sastavljanju odgovora na talijanska

i oklobdžijska pitanja, nisam davao gotovo nikakvu važnost. Meni je bilo bitno da sačuvamo slobodnu teritoriju dok mase zbunjenog naroda ne dorastu do svijesti da se ustaše neće moći tući, ni definitivno pobijediti, dok ne pobijedimo i otjeramo iz domovine one koje su ustaše doveli i uspostavili ustašku državu divljeg terora i ozakonjenog zločina. Također sam imao na umu potrebu da se zagovornici saradnje sa Talijanima razobličie pred narodom, da pokažu svoju pravu narav i interese. Nismo mogli narodu uvjerljivo reći da su Rađenović i njemu slični izdajnici, dok se u izdaji ne pokažu. Dakako, da mi je bilo današnjeg ili barem ratnog iskustva, sve bi se ono drukčije odvijalo. Ako bih s – ovim iskustvom, i išao na Otrić, sigurno je da bi razgovori bili drugačiji i da bi odgovori na talijanska pitanja bili smišljeniji, odlučniji i beskompromisniji» (str. 101–102).

Đoko Jovanić je dao iskreno viđenje i potpun komentar otrčkih razgovora, te nema potrebe da se njima više bavimo. Istaćićemo samo jednu veoma važnu konstataciju – otrčki sporazum nije uopšte ostvaren. On nije objektivno nanio nikakve štete ustaničkim snagama. Štaviše, narod i borci Like nisu za njega ni znali. To će pitanje ispolitizirati neki nedobronamjerni pojedinci izvan Like i to tek po završetku drugog svjetskog rata.

Bitno je bilo da su se partijska organizacija Like i rukovodioci narodnooslobodilačkog pokreta, među kojima počasno mjesto pripada Gojku Polovini i Đoki Jovaniću, svim snagama prihvatili političkog rada u narodu i njegovoj pripremi za borbu s Talijanima. Zahvaljujući tome, već krajem 1941. godine u osnovi je završena idejna i politička diferencijacija u većini sela. Prvih mjeseci 1942. godine srpski dio stanovništva Like bio je idejno i politički spreman za borbu protiv okupatora i svih njegovih pomagača.

Takođe se nije dugo čekalo na borbu s talijanskom vojskom. Prvi okršaj je imao partizanski odred kojim je komandovao Đoko Jovanić u s. Mekinjar kraj Udbine, 11. novembra 1941. godine.

Zahvaljujući uspješnim političkim pripremama i diferencijaciji, koja se odvijala krajem 1941. i početkom 1942. godine, narodnooslobodilački pokret je u Lici ostao stabilan i bivao sve čvršći – za sve vrijeme narodnooslobodilačkog rata. Nije bilo političkih kriza i oscilacija. Većina srpskog stanovništva se krajem 1941. i početkom 1942. op-

redjelila za ciljeve narodnooslobodilačkog rata i revolucije. Zahvaljujući tome četnički pokret u Lici bio je marginalnog značaja i sveo se samo na dio Srba uz željezničku prugu Knin – Vrhovina i Gacku dolinu.

Čvrsta spona naroda i vojske narodnooslobodilačkog pokreta i beskompromisna borba za ciljeve narodnooslobodilačkog rata olakšaće ličkim jedinicama da uspješno brane i odbrane narod i teritoriju Like. U tzv. četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi samo su ličke jedinice uspjele da sačuvaju dio slobodne teritorije koja je bila utočište naroda iz svih krajeva Like.

*

Na osnovu Jovanićevih kazivanja može se zaključiti da je politika CK KP Jugoslavije u Lici uspješno sprovedena od momenta kada su se aktivirala partijska rukovodstva i kad su među njima uspostavljene veze, počev od mjesnih komiteta, pa preko kotarskih i okružnih do CK KP Hrvatske, a krajem 1941. godine i CK KP Jugoslavije.

Karakteristično je za Liku da su članovi Partije, koji su neposredno kontaktirali sa narodom, i starješine ustaničkih jedinica, koje su borci i narod izabrali, bolje razumjeli i uspješnije sprovodili političku strategiju narodnooslobodilačkog pokreta nego neki stari revolucionari u komitetima ili izvjestan broj španskih boraca. Oni su se teže oslobađali šablona i sovjetskog modela revolucije i više sektašili. Ne može se reći da svi u početku nismo tako mislili, ali to je bilo zato što drukčije nismo znali i što smo, tada, vjerovali da je tako najbolje. Uostalom, očekivali smo da će Sovjetski Savez za koji mjesec pobijediti Njemačku i da ćemo se i mi osloboditi. Čak su i lički partizani iz odreda Đoke Jovanića u novembru 1941. godine, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske na vrhu Plješevice organizovali prihvati i čekali sovjetske padobrance. U takvoj atmosferi ličkom seljaku, inače tradicionalno sitnosopstveniku, nisu više bili strani ni kolhozi ni sovhozi. Prihvatio ih je u nadi da donose ne samo krah fašizmu i slobodu, već i bolji život. Tada smo, da bi pokazali naš internacionalizam, sa zanosom držali predavanja narodu o Karlu Libknehtu i Rozi Luksemburg, mada je samo poneko od nas znao nešto više o njima od šturih informacija u partijskoj direktivi.

Knjiga »Ratna sjećanja«, pored ostalog, uverljivo svjedoči o velikim naporima Partije i komunista da se povрати povjerenje između Srba i Hrvata u Lici, koje su, najprije ustaše, a potom četnici, srozali na najniži nivo u istoriji – na prag zastrašujućeg i bezumnog bratoubilačkog rata.

Masovna hapšenja, odvođenje u zatvor i logore, progon i ubijanje nevinog srpskog stanovništva, koje su ustaše počeli provoditi od prvog dana formiranja tzv. NDH, izazvalo je revanšističko raspoloženje kod jednog dijela Srba – ustanika. Ponekad je čak i Gojko Polovina, jedan od najuglednijih rukovodilaca ustanka, bio nemoćan da spriječi krvožedne i pljačkaške planove pojedinih ustaničkih grupa i seoskih starješina. Tako, na primjer, dan uoči napada na hrvatsko selo Boričevac, on partijskom linijom obavještava o napadu na Boričevac i poručuje da se stanovništvo skloni u Bihać. Oni su ga poslušali, a selo su sutradan ustanici opljačkali i spalili. Međutim, stanovnici Kulen Vakufa bili su mnog lošije sreće. Poslije duže opsade i vojničkog razbijanja ustaško-domobranskog garnizona ustanici su oslobodili Kulen Vakuf. Glavnina ustaničkih jedinica je nastavila da goni ustaše prema Bihaću, a Đoko Jovanić je ostavio u Kulen Vakufu stražu od 16 boraca (8 iz ličkih, 8 iz krajiških jedinica). Njihov zadatak je bio da spriječe pljačku trgovina i zaštite građane od nasilnika. U toku dana to je bila dovoljna zaštita. Međutim, prve noći su nagrnuli naružani i nenaoružani seljaci iz okolnih sela i opljačkali i zapalili naselje, počinivši užasan zločin nad civilnim stanovništvom, jer su ubili oko 500 muškaraca, žena i djece.

Selo Boričevac i Kulen Vakuf su velike crne mrlje na zastavi ustanika Like. To užasno krvoproliće bila je surova lekcija za sve, a naročito za starješine, koji će, ubuduće, odrediti u zaštitu oslobođenog mjesta dovoljno partizanskih snaga, koje su mogle da obezbijede red i mir i koje su vladale situacijom. Istovremeno, Partija je u svim jedinicama povećala svoj uticaj i postepeno odstranila nepouzdanu starješinu. Borba za bratstvo i jedinstvo srpskog i hrvatskog stanovništva u Lici se nastavlja sa još više elana, a tome su izuzetno mnogo doprinijeli Hrvati (komunisti i ostali) koji su se u početku priključili narodnooslobodilačkom pokretu. Među njima je opravdano dato počasno mjesto Marku Oreškoviću Krntiji, članu CK KP Hrvatske i CK KP Jugoslavije, koji se našao među ustanicima neposredno poslije ustanka, a koji je za kratko vrijeme odluču-

juće uticao na učvršćenje pokreta i afirmaciju politike CK KP Jugoslavije. Zatim, Jakov Blažević (sa porodicom), ratni sekretar Okružnog komiteta KPJ za Liku i jedan od najzaslužnijih ličkih revolucionara. Slijede Josip Cazi i drugi. Međutim, Đoko Jovanić ne zaboravlja ni Hrvate »obične ljude« koji su, poneseni humanizmom ili rodoljubljem, već prvih dana ustanka došli da pomognu braći Srbima. Sa mnogo topline Jovanić kazuje o Francu Čeperlu i Milanu Lisici, ali kad je u pitanju jačanje bratstva i jedinstva onda najviše ističe dolazak u Liku dvije čete Dalmatinaca. Bile su to Zadarska četa pod komandom Ante Banine i Šibenska četa pod komandom Stanka Parmača. Ove jedinice će kasnije biti uključene u bataljon »Marko Orešković« kojim je komandovao Đoko Jovanić.

Dolazak Dalmatinaca u Liku, posmatran sa vojnog aspekta, nije bio toliko značajan, jer je u Lici bilo dovoljno naoružanih boraca, a još više onih koji su čekali naoružanje. Međutim, bio je to događaj od izuzetnog moralno-političkog značaja. U velikoj bici koja se, tada, u Lici vodila za slogu i bratstvo između Srba i Hrvata, a protiv bratoubilačkog rata i politike revanšizma »glava za glavu« »zub za zub« – pojava Dalmatinaca bio je najbolji argument i dokaz iskrenosti politike bratstva i jedinstva. Zato su Dalmatinci dočekani u Lici bratski i sa ljubavlju. Omladina i narod su se trudili da im na svakom koraku uzvrate pažnju i ljubav. Narod ih je prihvatio kao svoje i sa njima dijelio dobro i zlo.

*

Fascinantna je autorova uvjerljivost, preciznost i toplina opisa ljudi i događaja, naročito njegovih saboraca. U opis svakog događaja i borbi nezaobilazno su utkani njegovi drugovi i saborci, od kurira do pretpostavljenih starijina i komiteta. On govori o događajima i ljudima, a o sebi samo onoliko koliko je radi jasnoće teksta neophodno, ali i tada kritičnije i oštrije nego o ostalima. To je svojstvo komunista odgojenog u predratnom komunističkom pokretu i na robiji, koji je naučio na samokritiku i koji je uvijek od toga prolazio kad govori o ljudima i događajima. Autoru ovog kritičkog osvrtu, samo po sebi, nameće se pitanje: gdje i kada smo u poslijeratnom hodu izgubili to obilježje (samokritičnost) revolucionara i komunista.

Knjiga »Ratna sjećanja«, u ovom svom prvom dijelu (maj 1941–mart 1943. godine) – »jesu svjedočenja tek o polovini ratnog puta Đoke Jovanića«, kako je to napisao Jovo Popović u pogovoru. Ona je, zapravo, prva knjiga trilogije koju nam autor najavljuje. Prema njegovom planu, druga knjiga će biti nastavak ove i obuhvataće period od marta 1943. godine do kraja rata, dok će poslijeratni period biti obrađen u trećoj knjizi. Čitaocima toplo preporučujemo ovu knjigu, a autoru želimo dug život, dobro zdravlje i da ostvari svoj plan, kako bi njegovo svjedočenje o veličanstvenim događajima iz naše novije istorije bilo sačuvano za sadašnje i buduće generacije.

S U M M A R Y

A FAIR TESTIMONY ON REVOLUTION

(Đoko Jovanić, *Ratna sjećanja*, Vojnoizdavački i novinski centar, Belgrade, ROID »Stvarnost«, Zagreb, 1988.)

The book *Ratna sjećanja* (War Reminiscences) is the first volume of the author's announced trilogy, and covers the period May 1941 – March 1943. With the preface (author's text) and epilogue (written by the editor), the book contains eight chapters: from the insurgent Srb to the Main Staff of Croatia; preparations for uprising; the uprising begins; in the 2nd battalion »Sloboda« (Liberty); flying partisan detachment; the »Marko Orešković Krntija« battalion; the 3rd Lika partisan detachment; in the Main Staff of National Liberation Army and Partisan Detachments of Croatia.

In an impressive narrative manner the author describes people and events in one of the most significant periods of history of Yugoslav nations and nationalities, trying also to preserve the authenticity of the way of thinking of that time. While writing the book he relied therefore mostly on notes he wrote during the war, while his basic sources were his war diary and notes he took in different periods of the national liberation war.

R É S U M É

UN TEMOIGNAGE NONNETE SUR LA REVOLUTION

(Đoko Jovanić, *Ratna sjećanja* (*Mémoires de guerre*) Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, ROID »Stvarnost«, Zagreb, 1988)

L'ouvrage *Ratna sjećanja* est un premier volume de la trilogie annoncée par son auteur et comprend la période de mai 1941 à mars 1943. Avec une préface (faite par l'auteur lui-même) et la postface du rédacteur le livre est réparti à

huit chapitres; Depuis Srb insurrectionnel au Quartier général de Croatie; Les préparatifs de l'Insurrection; L'Insurrection a commencé; Au Deuxième bataillon «Liberté»; Le détachement de partisans d'élite; Le bataillon «Marko Orešković Krntija»; Le Troisième détachement des partisans de Lika; Au Quartier général de l'ALN et du ML de Croatie.

Excellent narrateur, l'auteur décrit les hommes et les événements de l'une des périodes les plus importantes de l'histoire des nations et nationalités de Yougoslavie en ayant soin de laisser entendre toute l'authenticité de ses idées de cette époque-là. Pour le faire, lors de la rédaction des «Mémoires de guerre», il a amplement exploité ses notes et écrits de guerre, les principales sources s'intitulant comme «Journal de guerre» et «Notes militaires» datant de différentes périodes de la guerre de libération nationale.

РЕЗЮМЕ

ЧЕСТНОЕ СВИДЕТЕЛЬСТВО О РЕВОЛЮЦИИ

(Џоко Йованич: *Военные воспоминания*, Војноиздавачки и новински центар, Белград, РОИД «Стварност», Загреб, 1988)

Труд *Военные воспоминания* – первая книга трилогии автора и охватывает период от мая 1941 до марта 1943. гг. Вместе с предисловием (текст автора) и послесловием специального редактора, книга состоит из восьми глав: От повстанческого Срба до Главного штаба Хорватии; Подготовка восстания; Восстание началось; Во Втором батальоне «Свобода»; Летающий партизанский отряд; Батальон «Марко Орешкович Крнтија»; Третий ликский партизанский отряд; и В Главном штабе НОВ и ПО Хорватии.

Автор образно описывает людей и события в одном из наиболее значительных периодов истории югославских наций и народностей, стремясь при этом сохранить подлинность мышления того времени. Поэтому, при создании «Военных воспоминаний» он опирался преимущественно на свои военные записки, причем основными источниками были «Военный дневник» и «Военные записки», относящиеся к различным периодам народно-освободительной войны.